
სოციალისტური რეალიზმის ეპოქის ფოლკლორი Folklore of the Era of Socialist Realism

---

Eka Chkheidze

ეკა ჩხეიძე

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

*შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი
Georgia, Tbilisi*

საქართველო, თბილისი

Soviet Folklore and Social Realism

საბჭოთა ფოლკლორი და სოცრეალიზმი

In 1934, the first All-Union Congress of Writers of the Soviet Union was held in Moscow, the congress declared socialist realism as the only artistic and literary creative method of Soviet literature and completely subordinated art to ideology.

The development of Soviet folklore was also based on social realism. Socialist reality was the basis of the repertoire of public speakers. Folk poetry became "national in form, socialist in content" (Stalin).

Soviet folklore was actively involved in public life. On the one hand, it reflected the new existential reality, on the other hand, it paved the way for new forms of life. "Folk creativity is an agitation and propaganda form of life."

Key words: Social realism, soviet folklore, Lenin, Stalin

საკვანძო სიტყვები: სოციალური რეალიზმი, საბჭოთა ფოლკლორი, ლენინი, სტალინი

კაცობრიობის ისტორია მხატვრული აზროვნების ისტორიის ფონზე შეიძლება იქნეს შესწავლილი, რადგან ხშირად სწორედ მხატვრული სახეები გამოხატავს ეპოქის არსსა და არა ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული დოკუმენტები, რომლებშიც შეგნებულად გაყალბებულად ბევრია და გაუმართლებლად სუბიექტურიც. ასე რომ, მხოლოდ ისტორიული წყაროების შესწავლის საფუძველზე ეპოქა შეიძლება დამახინჯებულად წარმოვიდგინოთ, მხატვრული ტექსტების ანალიზი კი ბევრ დაფარულს ახდის ფარდას. ამიტომაც მიგვაჩნია, რომ სოციალისტური რეალიზმის, როგორც ლიტერატურული ფენომენის შესწავლა აქტუალური და მნიშვნელოვანია დღეს, ბარბაროსული ომის დღეებში, ანუ სწორედ იმ ეპოქაში, რომელიც ამ მხატვრულ ტესტებში ასახულმა იდეოლოგიამ წარმოშვა.

„1934 წელს მოსკოვში გაიმართა საბჭოთა კავშირის მწერლების პირველი საკავშირო ყრილობა, რომელმაც ერთადერთ მხატვრულ მეთოდად სცნო სოციალისტური რეალიზმი. მისი იდეურ-ესთეტიკური პრინციპები ჩამოაყალიბეს „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის (სსრკ) მწერალთა კავშირის წესდებაში“. ამ მეთოდის მთავარ პოსტულატებად

გამოცხადდა პარტიულობა და სოციალისტური იდეურობა. სოციალისტურმა რეალიზმმა ლიტერატურა და ხელოვნება მთლიანად დაუქვემდებარა იდეოლოგიასა და პოლიტიკას“ (გაფრინდაშვილი, 2010, გვ. 15).

საბჭოთა ფოლკლორის განვითარებაც სოცრეალიზმის ნიშნით მიმდინარეობდა. სოციალისტური სინამდვილე სახალხო მთქმელების რეპერტუარის დასაყრდენს წარმოადგენდა. ხალხური პოეზია გახდა „ფორმით ნაციონალური, შინაარსით სოციალისტური“ (სტალინი).

საბჭოთა ფოლკლორი აქტიურად ჩაერთო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ერთი მხრივ, ასახავდა ახალ ყოფას, მეორე მხრივ, გზას უკაფავდა ცხოვრების ახალ ფორმებს. ხალხური შემოქმედება სააგიტაციო და საპროპაგანდო ფორმა იყო ცხოვრების.

საბჭოთა ხალხური მხატვრული სიტყვიერება ახალი ცხოვრების მშენებლობის ფართო გზაზე მასების კომუნისტურად დარაზმვისა და აღზრდის საუკეთესო საშუალებად იქცა. სოციალიზმის ხანაში თემატიკისა და იდეის ერთიანობამ, საბჭოთა პოეტი და ხალხური მელექსე (ავტორი-მთქმელი) ერთმანეთს დაუახლოვა.

ყველაზე აქტიური თემა გახდა: კოლექტიური მეურნეობა, ხუთწლეულები, საბჭოთა კონსტიტუცია, ფაბრიკა-ქარხნები, გზა-ხიდების მშენებლობა, ჭაობების ამოშრობა და სხვ. შეიცვალა მთქმელთა თვითშეგნება, ღირებულებები. სატირის ობიექტად იქცნენ მღვდლები, დიაკვნები. საგმირო ეპოსის გმირების ბადალი გახდნენ „სოციალიზმის მშენებლები“. მონუმენტალურად აისახა რევოლუციის ბელადების ხატები (სტალინისა და ლენინის მითოლოგიზება). ხალხური ლექსი და სიმღერა სახობო შინაარსით გაჯერდა, ოდას ფორმა შეიძინა.

ცალკე გამოიყოფა სამამულო ომის, წითელი არმიის გმირული სულისკვეთების წარმოჩენა.

გარდაიქმნა და „განვითარდა“ მხატვრული ზეპირსიტყვიერების ჟანრები. საბჭოთა თემატიკაზე შეიქმნა ზღაპრები, მითები, თქმები, ლირიკული ლექსები, ეპიკური ნაწარმოებები, ბილინები... საბჭოთა ფოლკლორმა ახალი ჟანრები წარმოშვა, მაგ.: თქმა („სკაზ“), რომელსაც საფუძვლად რევოლუციური თემატიკა უდევს.

ქართველი სახალხო მთქმელებისთვის ვ. ი. ლენინი და ოქტომბრის რევოლუცია განუყოფელ თემას წარმოადგენდა. ლენინის ცხოვრება და მოღვაწეობა ფართო მასების პოეტური შემოქმედების საგნად იქცა. ლენინის უკვდავი სახე ყველა ფოლკლორულ ჟანრში შევიდა. როგორი პოეტური ხერხები უნდა მოინახოს რევოლუციის ბელადისა და ხალხთა გათავისუფლების ტიტანური სახის გამოსაცემად. ხალხურმა მელექსემ ადამიანის მზესთან შედარების ფორმა გამოიყენა, მაგრამ უპირატესობა ლენინს მიანიჭა, ქვეყნად ორი მზეა, ერთი – ლენინი, მეორე – ცის მანათობელი.

„მზეო, ნუ სტირი, ილიჩი,
შეგვიმოსევი სხივებით
შენი მეგობრის ცხედარი
მოჰფინე მარგალიტებით.
ვით გკადრო, მაგრამ თქვენს შუა
დიდია განსხვავებაი,
შენ მართო დღისით გვინათებ,
ეს კი ღამითაც მზე არი“.

(პოეზია, 1980, გვ. 12-13)

ლენინის უკვდავი სახე ღრმად შეიჭრა ხალხურ პოეზიაში: ლენინის შეგონებები ფრანგული ხმალივით ჭრის, მისგან შემოკრული ზარი მთელ მსოფლიოს აღვიძებს, ცის კიდით-კიდემდე სწვდება.

„მთელ მსოფლიოს გააღვიძებს
შენგან შემოკრული ზარი“.

(პოეზია, 1980, გვ. 373)

ზღაპრებში იგი შუათანა ძმას ჰგავს, დაკვირვებულსა და ჭკვიანს, რომელსაც მხარში უდგას სტალინი და უფროსი ძმა მარქსი. სამი ზღაპრული გმირი ებრძვის გველეშაპს, სპობს და ტანჯულ ხალხს მიტაცებულ წყაროს წყალს უბრუნებს. თქმულებებში ლენინი უშიშარი და მართლის მთქმეი გმირია. დიდი ნაწილი ლექსებისა ბელადის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით არის შექმნილი. ხალხმა დიდად განიცადა და გულწრფელი ლექსებით დაიტირა, ქართველობა დაამწუხრა, სამ-გლოვიარო დღეებში შავებით მოსილ თბილისელ მშრომელთა მსვლელობას ლექსით მიმართა სა-ხალხო მთქმელმა ი. მირანაშვილმა:

„პროლეტარებო, გაიგეთ,
დავკარგეთ გმირთა გმირიო...“.
(პოეზია, 1980, გვ. 12)

მთიელი ი. წიკლაურისთვისაც თავზარდამცემი და დაუჯერებელია ბელადის სიკვდილი:

„რუსეთით მაცნე მოვიდა,
ლენინი გარდაიცვალაო,
თავში დამეცა ბურვილი,
ფეხმარდი გამიარაო.
ძია ლენინი მამკვდარა?
არ მჯერა, არა, არაო.“
(პოეზია, 1980 გვ. 12)

ბელადის სიკვდილს ადმინებთან ერთად ბუნებაც გლოვობს:

„იქნებ მოტყუვდა რადიო,
სიტყვა ვერ მოიტანაო?
მაღალმა მთისა ხეებმა
ტოტები დაიხარაო“.
(ჩიქოვანი, 1946, გვ. 373)

ლენინი მოკვდა, არ მომკვდარა მისი საქმე. ლენინის გზას აგრძელებს მისი ერთგული მოწაფე და მიმდევარი დიდი სტალინი. ხალხური მგოსანი დამაჯერებლად მიმართავს ლენინს:

„დავვაჟკაცდით და დავდექით,
როგორც დიდი კლდე სალისა,
გვბელადობს ჯულაშვილი,
შენ რომ უხმობდი სტალინსა!“
(ჩიქოვანი, 1946, გვ. 373)

„ახალ ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს თანამედროვე ლექსებს, რომელიც შექმნილია ლენინზე და სტალინზე ერთად. ჩვენ მოწმენი ვართ ასეთი თავისებური ტიპის ეპოსის შექმნისა. მას სახელად სტალინური ეპოსი ეწოდება.“

სტალინური ეპოსი ქართული ფოლკლორის ოქროს საგანძურს წარმოადგენს. ის ჩვენი ეროვნული საამაყო და „ხელიხელსაგომანები“ მარგალიტია: *სტალინი მთელი ხალხის სიამაყეა, მისი ბედნიერებაა*; – წერდა მიხეილ ჩიქოვანი (ჩიქოვანი, 1946, გვ. 374). ეს აზრია გადმოცემული ერთ მოხევეურ ლექსში:

„ჯიხვს იალადი ალაღებს,
არწივს – მაღალი მთებია,

ცას – ელვა, მიწას – ყოილი,
და ჩვენ სტალინის გენია!“
(ჩიქოვანი, 1946, გვ. 377)

მგზნებარე კოლხიდელის ბიოგრაფიაზე იზრდებოდა მომავალი თაობა. სტალინი ქარხნებში, ფაბრიკებში სოფლად და ქალაქად, მუშებსა და გლეხებში, სტალინი სამოქალაქო ომში, სტალინი რევოლუციაში, სოციალიზმის მშენებლობაზე, სტალინი სამამულო ომის სარდალი. საქართველოში არ არსებობდა სოფელი, სადაც სტალინზე ლექსებსა და სიმღერებს არ მღეროდნენ:

„ლაითურში ჩაი დავრგეთ
და ურეკში – მანდარინა,
ვენაცვალე სტალინის ხელს,
კოლექტივში მოგვცა ბინა“.
(ჩიქოვანი, 1946, გვ. 337)

ცალკე თემატური რკალი შეადგინა წითელი არმიის გმირული სულისკვეთების წარმოჩენამ. ომის დაწყების პირველი დღეებიდანვე გაჩნდა პატრიოტული, მტერზე გამარჯვების ამსახველი სტრიქონები. სოციალისტური საშობლოს დასაცავად ყველა მზად არის, საკმრისია ბელადის ერთი დამახეზა, რომ ფეხზე დადგეს დიდი და პატარა.

„წამოვა მთის ხევსურები,
ოღონდ ხმა დასწვდეს შენია,
მხარზე ქართველებ თოფები,
წელზე გამჭრელი ხმლებია“.
(ჩიქოვანი, 1946, გვ. 378)

მებრძოლები სიამაყით აღნიშნავენ, რომ ისინი ვაჟკაცებად სტალინმა აღზარდა.

„მტერი ველარას დაგვაკლებს,
მივდევთ დიდ ქართველს მზიანსა.
თუშეთში ფანდურს დავმახი,
ხმა ტყვრება დაღესტნისასა.
მზე აღარ ჩაუსვენდება
დიდი სტალინის მიწასა“.
(ჩიქოვანი, 1946, გვ. 379)

„1937 წლის 5 ივნისს „პრავდაში“ გამოქვეყნდა ლ. ბერიას სტატია „მეათე ყრილობის შედეგები“, რომელიც გადმოიბეჭდა „მნათობში“ N 5. აქ ბერია წერდა:

„უკანასკნელ დროს განსაკუთრებით სწრაფად განვითარდა ქართული საბჭოთა პოეზია. ქართული პოეზია გამდიდრდა ახალი მნიშვნელოვანი ნაწარმოებებით. პირველ რიგში საჭიროა აღინიშნოს დიდი სტალინისადმი მიძღვნილი ნაწარმოებები. ბელადის სახეს, როგორც ყველა ჩვენი გამარჯვების სიმბოლოს, დიდი შემოქმედებითი ალტკინებით უმღერიან ჩვენი პოეტები. საუკეთესო სიმღერები და ლექსები თავმოყრილია ამასწინათ გამოსულ წიგნში „ქართული ლექსები და სიმღერები სტალინზე“. დიდი სტალინის სახე დახატულია მთელ რიგ დრამატულ და პროზაიკულ ნაწარმოებებსა და საქართველოს მხატვართა სურათებში“ (ბაქრაძე, 2004, გვ. 345-346).

სამამულო ომის წლებში მნიშვნელოვნად გაიზარდა ხალხური პოეზიის შემქმნელთა და შემსრულებელთა რიცხვი, გააქტიურდნენ ხალხური სიტყვიერების ცნობილი ოსტატები, ფრონტელთა შემოქმედების გარკვეული ნაწილი წერილის სახით არის გამოგზავნილი მშობლიურ კუთხეში და გავრცელებულა ზეპირად. „ფშაველი ომში“, „წერილი ფრონტიდან“, „ქერჩისა“, „დედას ერთი შვილი ჰყავდა“, „ორდენოსან მფრინავ ბედუკამეს“, „ჯარში წასვლის დროს“, „დედის ერთას ლექსი“, „რა კარგი დილა გათენდა“, „მეზღვაურის ლექსი“ და სხვ.

ქართული ხალხური ლექსები დიდ სამამულო ომზე ჟანრობრივად მრავალფეროვანია სამამულო ომის ფოლკლორი წარმოდგენილია შაირებით, ლირიკული და ლირო-ეპიკური ლექსებითა და პოემებით. გარკვეული ნაწილი ბალადის ჟანრისაა. სამამულო ომის ფოლკლორისთვის დამახასიათებელია აგრეთვე მიძღვნები, ზოგი ოდაა. ოდების ადრესატებია ომის გმირები.

უდიდესი სიხარულით შეხვდა კოლმეურნე გლეხობა სოფლად ტრაქტორის გამოჩენას.

„ტრაქტორო, ჩემო ყველაო“, – ხარ-კამეჩსა და პრიმიტიულ გუთანთან შედარებით „რკინის ლაბას“ უპირატესობა იმთავითვე ნათელი გახდა:

„ტრაქტორო, შენი ჭირიმე,
რომ ძლიერი ხარ ღონითა,
არც თივა-ქერი გჭირდება,
და არც ბალახი მოვნითა“.
(პოეზია, 1980, გვ. 15)

სოციალისტური მეურნეობის განვითარებამ, მთქმელს ახალი ცხოვრების ფართო თემატიკა გადაუშალა:

„შრომით შექმნილმა ქვეყანამ,
გაიძრო ძველი კანია,
მინდვრად გუგუნებს ტრაქტორი,
ქარხანამ მისცა ბანია,
ძველი ცხოვრების წესისგან
ხელები დაგვიბანია“.
(პოეზია, 1980, გვ. 61)

შეიცვალა ფოლკლორის ლექსიკა. გაჩნდა ახალი ტერმინები. ძველ სახეებს შეენაცვლა ახლები. ხარ-კამეჩი შეცვალა მანქანა-ტრაქტორმა და ტრადიციული, ქართული მხატვრული მეტაფორული სამყარო ფალსიფიცირებულმა მხატვრულმა სახეებმა და საოცრად მდარე, უგემოვნო მეტაფორებმა ჩაანაცვლა. დღეს უკვე ძალიან ძნელია იმის გარკვევა, გულწრფელი და ალალია ხალხური მთქმელების აქ გადმოცემული აზრები, თუ ეს კომუნისტური ტერორისთვის ხარკის მოხდა და თავის გადარჩენის მცდელობა იყო. ფაქტი ისაა, რომ მთელი ამ პერიოდის ხალხური შემოქმედება სრული სიცხადით წარმოაჩენს იმ ეპოქის მთავარ უბედურებას – საზოგადოების ცნობიერება ისეა გამრუდებული, რომ არავითარი ქრისტიანული და ტრადიციული (რაც ახასიათებდა ზოგადად ქართულ კულტურას) აქ აღარ ჩანს, ეს უკვე ნამდვილად კერპთაყვანისმცემლობაა და მხოლოდ ერის მორალურ დეგრადაციაზე მეტყველებს.

აკაკი ბაქრაძე წერდა (2004, გვ. 353):

„კარგად ცნობილია: კომუნისტებმა, უფრო სწორად, ბოლშევიკებმა, იდეოკრატიული სახელმწიფო შექმნეს. სსრკ-ში თანაბრად ასხამდნენ ხოტბა-დიდებას როგორც კომუნიზმის იდეას, ისე მის თეორეტიკოსებს და პრაქტიკოსებს. კაცობრიობის ისტორიაში არცერთ მეფეს, იმპერატორს, დიქტატორს სიზმრად არ უნახავს პანეგირიკული ლიტერატურის ის ზღვა, რაც ლენინისა და სტალინის ირგვლივ შეიქმნა. ლენინისა და სტალინის მარტო ისინი არ უმღე-როდნენ, ვინც სსრკ-ში ცხოვრობდა. არც უცხოელებს დაუზოგავთ სიტყვა და კალამი. ეს იყო

წარღვნა, ალბათ, უფრო ძლიერი, ვიდრე ის, ბიბლიურმა ნოემ რომ იხილა. ბევრს მაშინაც უკვირდა ეს თავშეუკავებელი ხოტბა-დიდება, მაგალითად, ლიონ ფოიხტვანგერს“ (ბაქრაძე, 2004, გვ. 353).

მხატვრული ტექსტები ძალიან ხშირად იმაზე უკეთესად გამოხატავს ეპოქის სულსა და საზოგადოების განწყობილებებს, ვიდრე მშრალი ისტორიული ქრონიკები. ამიტომაც იმის დროც დადგება, როდესაც მომავალი თაობები მხატვრული შემოქმედების ანალიზის საფუძველზე იმსჯელებენ – რა მოხდა იმ წყეულ კომუნისტურ ეპოქაში, როდესაც „ვეფხისტყაოსნის“ ზნეობრივი იდეალები ბოლშევიკურ ტერორის ფონზე შექმნილმა იდეოლოგიურმა შტამებმა ჩაანაცვლა. მაგრამ ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს, თუ მომავალი თაობები საერთოდ გაერკვევიან და გაიგებენ, რა წერია ამ უცნაურ ტექსტებში, რომლებიც მე-20 საუკუნის საქართველოში შექმნეს ხალხურმა მთქმელებმა თუ ბოლშევიკური იდეოლოგიით ბოლომდე გახრწნილმა „ხელოვანებმა“. არც ისაა გამორიცხული, ჩვენმა შვილებმა, შვილიშვილებმა თუ შვილთაშვილებმა უბრალოდ ვერ გაიგონ ეს აბრაკადაბრა და მათთვის ბოლომდე გაუგებარი დარჩეს საბჭოთა ეპოქაში შექმნილი ხალხური პოეზიის ნიმუშების აზრი, თუმცა ალბათ ისიც შეიძლება იკითხოს ადამიანმა: არის კი ეს საერთოდ პოეზია?

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ბაქრაძე, ა. (2004). „მწერლობის მოთვინიერება“, თხზულებანი, ტ. 3. თბილისი: „ნეკერი“, „ლომისი“.
- გაფრინდაშვილი, ნ., მირესაშვილი, მ. და წერეთელი ნ. (2010). სოციალისტრი რეალიზმის თეორიული ისტორია (ქართული ლიტერატურის მაგალითზე), წიგნი 1, სოციალისტური რეალიზმის იდეურ-ესთეტიკური თავისებურებანი. თბილისი: „ნეკერი“.
- პოეზია (1980): ქართული ხალხური პოეზია, თანამედროვე ლექსები, ტ. 12. თბილისი: „მეცნიერება“.
- ჩიქოვანი, მ. (1946). ქართული ფოლკლორი. თბილისი: „სახელგამი“.

References:

- Bakradze, A. (2004). „Mts'erlobis motviniereba“, tkhzebani, t'omi. 3. [Taming literature, essays, volume 3]. Tbilisi: „nekeri“, „lomisi“.
- Chikovani, M. (1946). Kartuli polk'lori. [Georgian folklore]. Tbilisi: „sakhelgami“.
- Gaprindashvili, N., Miresashvili, M. & Ts'ereteli, N. (2010). Sotsialist'ri realizmis teoriuli ist'oria (kartuli lit'erat'uris magalitze), ts'igni 1, soialist'uri realizmis ideur-estetikuri taviseburebani. [Theoretical history of social realism (Citing Georgian Literature), volume 1, ideological-aesthetic characteristics of social realism]. Tbilisi: „nekeri“.
- P'oezia 1980: Kartuli khalkhuri p'oezia, tanamedrove leksebi, t'omi, 12. [Georgian folk poetry, modern poems, Vol. 12.]. Tbilisi: „metsniereba“.